

Olga Weijers

Un paradis
al învățaților

Universitatea din Paris
în Evul Mediu

Traducere din limba engleză
de Teodora Bonțeanu

Cuvânt înainte de Monica Brînzei

Cuprins

<i>Cuvânt înainte la ediția în limba română</i> (Monica Brnzei)	11
Introducere	15
Capitolul 1. Școlile și orașul	19
Orașul: geografie, administrație și locuitori	19
<i>Geografie și arhitectură</i>	19
<i>Regi, episcopi și administrație</i>	21
<i>Orășeni, comerț și meșteșuguri</i>	22
Urbea cărturarilor	24
<i>Apariția unei noi instituții</i>	24
<i>O comunitate turbulentă</i>	27
<i>Cărturarii și începuturile universității</i>	29
Topografia urbei cărturarilor	31
<i>Întru lauda orașului</i>	32
<i>Colegiile</i>	34
Bibliografie	37
Capitolul 2. Profesiunea de cărturar	39
Instituția	39
<i>Fondarea și structura universității</i>	39
<i>Magiștri, studenți și organizare administrativă</i>	43
Curriculumul	44
<i>Curriculumul facultății de arte liberale</i>	44

<i>Alte surse ale curriculumului</i>	51
<i>Predarea la facultățile superioare.</i>	53
Bibliografie	55
Capitolul 3. Organizarea și conținutul învățării	57
Clasificarea cunoștințelor	57
<i>Evoluția clasificării științelor</i>	58
<i>Clasificarea științelor în scrierile arabe.</i>	59
<i>Clasificarea științelor în Occidentul medieval.</i>	61
<i>Clasificarea științelor în secolul al XIII-lea</i>	64
Conținutul învățării.	67
<i>Conținutul disciplinelor la facultatea</i> <i>de arte liberale</i>	67
<i>Evoluția predării la facultatea de arte liberale.</i>	73
Bibliografie	75
Capitolul 4. Fascinația față de autorități	79
Autorii fundamentali în facultatea de arte liberale	79
Manualele	84
<i>Ghidurile pentru pregătirea examenelor.</i>	84
<i>Literatura pregătitoare.</i>	87
<i>Manualele pentru discipline specifice</i>	90
Autorii de bază ai celorlalte facultăți	92
Autorii reinterpretăți	95
Bibliografie	99
Capitolul 5. Bazele învățării: citirea textelor	103
Metoda <i>lectio</i>	104
<i>Comentarii de tipul lectiones</i>	106
<i>Comentarii de tipul questiones și sententia:</i> <i>metode în schimbare.</i>	107
<i>Lectio</i> în statutele facultății de arte liberale la Universitatea din Paris	111

<i>Lecturi „tipice” și „fugitive”</i>	114
<i>Lecturi fugitive corespunzătoare comentariilor sententia</i>	115
<i>Citirea repetată a aceluiași text</i>	116
Statutele și aplicarea lor în viața cotidiană	117
Bibliografie	120
Capitolul 6. Metoda interogării	123
<i>Questio înainte de epoca universitară</i>	123
<i>Questio la facultatea de arte liberale</i>	126
<i>Întrebări în comentarii</i>	126
<i>Comentarii alcătuite din întrebări</i>	129
<i>Întrebări independente de text</i>	130
<i>Interogarea ca exercițiu academic</i>	132
<i>Întrebări în compendii pentru examinare</i>	133
Diversele tipuri de întrebări	133
Influența metodelor de predare	134
Bibliografie	136
Capitolul 7. Artă discuției argumentate	139
Originile disputării	139
<i>Disputatio în școlile pariziene înainte de epoca universitară</i>	142
Disputarea la facultatea de arte liberale	144
<i>Disputarea în litera statutelor</i>	144
<i>Evoluția disputării la facultatea de arte liberale</i>	145
<i>Discursuri argumentative compuse de magistri</i>	151
Concluzii și rezumat	154
Bibliografie	157
Capitolul 8. Omniprezenta disputare	159
Câteva caracteristici generale ale dezbaterii argumentate	159
Natura argumentelor	162

Caracterul disputării	164
Utilizarea disputării la alte facultăți	165
Forme speciale ale disputării	168
<i>Eroarea sofismelor</i>	169
<i>Disputatio de quolibet la diversele facultăți</i>	173
<i>Disputarea în cadrul examenelor</i>	176
<i>Disputări literare și tratate polemice</i>	177
Concluzii	179
Bibliografie	179
 Capitolul 9. Momente definitorii ale vieții universitare. . .	183
Începuturi modeste: exerciții și examinări	183
<i>Exercițiile</i>	183
<i>Examinările la facultatea de arte liberale</i>	185
Ceremoniile de încheiere	190
<i>Ceremonia inceptio</i>	190
<i>Examinările în cadrul altor facultăți</i>	194
Evenimente dedicate magiștrilor	197
Evenimente deschise tuturor.	198
<i>Predici</i>	198
<i>Discursuri academice</i>	199
Bibliografie	201
 Capitolul 10. Vorbirea și scrierea	205
Limbajul	205
<i>Limbajul ca obiect al predării și gândirii</i>	206
<i>Cuvinte și lucruri</i>	209
<i>Limbajul ca instrument</i> <i>al comunicării și predării</i>	211
Latina scolastică	213
Bibliografie	216

Capitolul 11. Limbajul vorbit și scris.	219
Importanța predării orale	219
<i>Interferențe între oral și scris</i>	221
Reportatio	222
<i>Dictarea</i>	225
<i>Sistemul pecia</i>	227
Examinările; orale și scrise	228
Bibliografic	230
Capitolul 12. Reprezentări ale erudiției.	233
Punerea în pagină	233
<i>Configurația manuscriselor academice</i>	236
<i>Punerea în pagină a listelor alfabetice</i>	239
<i>Macbetarea medievală ca bază</i> <i>a cărților moderne</i>	242
Imagini cu rol explicativ, didactic și mnemotehnic.	243
<i>Diagrame figurative</i>	244
<i>Diagrame non-figurative</i>	250
<i>Funcțiile diagramelor</i>	253
Bibliografie	253
Capitolul 13. Instrumentele de bază ale învățării.	257
Traduceri și dicționare	257
<i>Traducerile</i>	257
<i>Dicționarele</i>	259
<i>Repertoria și indici: o nouă abordare</i>	266
<i>Precondițiile</i>	267
<i>Repertoriile</i>	271
<i>Listele și indicii</i>	275
<i>Florilegile</i>	280
Bibliografic	282

Capitolul 14. În ape tulburi	287
Interdicțiile	288
<i>Primele interdicții: 1210 și 1215</i>	288
<i>Interdicția din 1231</i>	291
Criza din anii 1270	294
Criza din 1339-1340	302
Prefaceri ulterioare	305
Bibliografie	306
Capitolul 15. O carieră stralucită	309
Anii de tinerețe	309
Activitatea de predare la facultatea de arte liberale	311
Studierea și predarea teologiei la Oxford	315
Instrumente pentru predică și studiu	321
O carieră în Biserică	324
Bibliografie	326
<i>Bibliografie generală</i>	329
<i>Index de nume (până la 1800)</i>	331
<i>Index de nume (după 1800)</i>	337
<i>Lista ilustrațiilor</i>	341

Disputarea la facultatea de arte liberale

Disputarea în litera statutelor

Din statutele facultății de arte liberale din Paris rezultă clar că *disputatio* avea un rol important atât în viața magiștrilor, cât și în cea a studenților. Începând cel puțin de la jumătatea secolului al XIII-lea, *lectio* a implicat discutarea întrebărilor. Dar, în afara lecțiilor obișnuite, era de așteptat ca magiștrii să conducă *disputationes* independente de citirea textelor. Printre aceste disputări trebuie deosebite două tipuri: *disputatio in scholis* și *disputatio sollemnis* sau *disputatio magistrorum*. Prima era o discuție argumentată privată; avea loc în școlile magiștrilor cu propriii elevi în „zilele de dispută” (acele zile în care erau autorizate polemicile academice), la ore stabilite, și era menită în principal să constituie o instruire și un exercițiu pentru studenți. A doua implica de obicei o reuniune a tuturor magiștrilor și studenților din facultate. Probabil avea loc o dată pe săptămână pe tot parcursul anului și era un prilej pentru discuții serioase despre probleme dificile.

Organizarea de dispute academice, atât private, cât și „soleme”, era obligatorie pentru magiștri. Pe de altă parte, studenții trebuiau să participe la dezbaterile solemne timp de doi ani, „să răspundă la sofisme” timp de doi ani și „să răspundă la întrebare” încă un an înainte de a li se permite să-și susțină examenele de absolvire. Prin urmare, ei trebuiau să-și asume rolul de *respondens* în disputările despre *sophismata*, exerciții specifice (a se vedea mai jos), precum și în cele despre „întrebări” conduse de magiștri în propriile școli. Pentru a obține diploma de absolvire era necesar nu doar un examen, ci și – lucrul

cel mai important – o evaluare care consta în desfășurarea unor disputări în timpul Postului Mare. Un candidat la diplomă trebuia să „determine” (*determinare*) întrebările, ceea ce însemna că trebuia să ofere propria soluție după coordonarea unei dispute, un rol asumat de obicei de către magistru. După primirea titlului de bacalaureat, studentul trebuia din nou să joace rolul de *respondens* și *opponens*, de această dată participând chiar la disputările magiștrilor. În cele din urmă, după examenul pentru licența de predare, studenții treceau prin ceremonia de *inceptio*, intrarea solemnă în corpul profesoral; acest pas implica mai multe disputări. Vom reveni la această ceremonie în capitolul 9.

După cum am menționat deja când am discutat despre *lectio*, disputa era considerată una dintre metodele fundamentale de predare. Statutele nu oferă totuși o imagine suficient de clară asupra a ceea ce erau în realitate aceste disputări; ne spun că au existat, dar nu ne dezvăluie nimic despre felul în care acestea aveau loc – de exemplu, dacă erau împărțite în două sesiuni distincte, ca în cazul disputelor teologice – și nici despre tipul de întrebări sau importanța rolurilor asumate de către *respondens* și *opponens*. Acest gen de informații ne pot fi furnizate doar de textele propriu-zise. Prin urmare, vom analiza diferite exemple de disputări (așa cum s-au păstrat în manuscrise) pentru a găsi propriile răspunsuri.

Evoluția disputării la facultatea de arte liberale

Următoarele exemple provin în principal din domeniul logicii, dar de aici nu ar trebui să se înțeleagă că disputările nu aveau loc și în cadrul altor discipline. Dimpotrivă, erau omniprezente în toate domeniile, cu o posibilă excepție, retorica.

Nu vom reveni aici la dezbaterile contradictorii din comentarii, deoarece acestea reflectă un tip de dispută minoră între un magistru și studenții săi cu privire la întrebările care decurg din citirea textelor. De asemenea, o *questio disputata* desprinsă de text nu implică întotdeauna o dispută adevărată. Toate urmele care s-au păstrat ale acestor sesiuni orale apar într-o formă scrisă mai mult sau mai puțin elaborată. Magistrul putea modifica cu ușurință raportul unei sesiuni schimbându-și stilul. De asemenea, el putea, de exemplu, să modifice echilibrul dintre diferitele părți, să-și dezvolte propria soluție în continuare sau să elimine argumentele mai puțin relevante. Pe scurt, utilizarea variată a editării înseamnă că orice interpretare a măsurii în care un text reflectă corect o dispută reală este problematică.

Să trecem acum la o dezbateră în contradictoriu a lui Siger din Brabant pe un subiect frecvent dezbătut: „Întrebarea este dacă afirmația «orice om este un animal» este adevărată chiar și atunci când nu există niciun om” (ed. Bazán, 1974). Textul întrebării a suferit în mod evident o redactare atentă din partea autorului: persoanele implicate în dispută nu sunt menționate explicit (el vorbește despre „unii”, „alții” etc.). Pe deasupra, au fost adăugate mai multe pasaje în etapa de transpunere în scris: după argumentele preliminare, Siger declară că nu va documenta toate argumentele propuse (sau toate argumentele posibile), ci doar pe cele care conduc spre adevăr. Pasajul final conține încă o avertizare: autorul adaugă că atunci când se discută în contradictoriu despre toate fără distincție, cuvintele pot acționa ca un obstacol în calea cunoașterii și există riscul să se spună lucruri care sunt departe de a fi adevărate.

Cu toate acestea, în ciuda formei sale revizuite, interogația oferă un bun exemplu în ceea ce privește structura disputărilor. Există o formulare a întrebării și a

argumentelor preliminare atât pentru răspunsurile negative, cât și pentru cele pozitive, o serie de răspunsuri provizorii prezentate de *respondentes* (una pentru răspunsul negativ și patru pentru cel pozitiv), însoțite de contraargumente corespunzătoare expuse de *opponentes*. În sfârșit, există o *determinatio* aparținându-i magistrului – o introducere, expunerea cauzei problemei, soluția definitivă și rezumatul acesteia, precum și respingerea argumentelor împotriva soluției (în acest exemplu, ele sunt doar menționate). Toate formează o structură relativ complexă și reprezintă o dispută în care mai mulți studenți și-au asumat rolurile de *respondens* și *opponens*. Chiar dacă acceptăm că unele răspunsuri ar putea să fi fost adăugate în timpul procesului de redactare, rămân cel puțin două sau trei soluții provizorii care ar trebui atribuite celor care jucau rolul de *respondentes*. Prin urmare, s-ar părea că a fost vorba de o disputare publică, poate una în care studenții magistrului erau supuși evaluării.

Putem vedea foarte clar din acest exemplu rolul pe care trebuiau să-l joace studenții: magistrul prezenta problema, avansând în general argumentele centrale pentru cele două răspunsuri opuse. Unul dintre studenți, adoptând rolul de *respondens*, trebuia apoi să dea un răspuns provizoriu, în timp ce alți studenți, *opponentes*, trebuiau să-l contracareze, și așa mai departe, în funcție de numărul de studenți și de complexitatea problemei.

Mai mult, *questio*, descrisă aici în afara contextului său inițial, se ocupa de fapt de un sofism, sau *sophisma* – „orice om este un animal chiar și atunci când nu există niciun om” (*omnis homo est animal nullo homine existente*) –, și își propunea să determine dacă această frază este adevărată. În mod normal, aceasta ar face parte din întrebările puse cu privire la un sofism, după cum se poate vedea din alte texte.

Este clar că, cel puțin în domeniul logicii, urmele lăsate de *disputatio* ar trebui căutate în domeniul reprezentat de *sophismata*. Vom reveni ceva mai departe la evoluția sofismelor, care inițial erau ele înseși un anumit tip de exercițiu. Pentru moment însă va fi suficient să observăm că, în cursul secolului al XIII-lea, disputările la facultatea de arte liberale au gravitat în jurul *sophismata*. Drept urmare, pe la sfârșitul secolului, termenii *sophisma* și *questio* erau în mare măsură interschimbabili.

În jurul anului 1300, întrebările care făceau obiectul disputelor nu se mai ocupau doar de probleme de logică, ci și de aspecte mai largi, de natură metafizică sau psihologică. Este clar că disputările de acest tip mai nou nu mai erau exerciții în arta dezbaterii argumentate, ci constituiau deja adevărate instrumente de cercetare, contribuind la rezolvarea problemelor dificile.

În același timp, structura disputării și-a continuat evoluția. Pe lângă *respondentes* apare un număr mare de *opponentes*, cărora se pare că le era permis să întrerupă răspunsul cu contraargumente. Ca exemplu, să examinăm o dispută a lui Radulphus Brito, magistrul în artele liberale la Paris în jurul anilor 1295-1305. În urma unei controverse animate, el a elaborat un sofism pe un subiect îndelung dezbătut: statutul ontologic al „intențiilor secunde” (ed. Pinborg, 1975), o teorie care s-a dezvoltat în cursul secolului al XIII-lea. Dacă *prime intentiones* sunt concepte, de exemplu „om” sau „cal”, care aparțin cunoașterii primare, *secunde intentiones* sunt concepte universale precum „gen” sau „specie”, care fac obiectul logicii și epistemologiei.

Sofismul propus este: *Aliquis homo est species* („Un anumit om este o specie [chiar și de unul singur]”). Autorul își deschide disputa cu mai multe întrebări despre acest sofism, deși textul care a supraviețuit se ocupă doar de prima dintre ele. Această întrebare („Afirmația este

adevărată sau nu?") este dezvoltată pe larg, textul semănând mai bine cu o dare de seamă sau o relatare (*reportatio*) decât exemplul de mai sus al lui Siger din Brabant. Prima parte a disputării constă în 11 pagini tipărite în ediție; *determinatio* emisă de către magistru ocupă 15 și jumătate. Chiar dacă această a doua secțiune s-ar putea să fi fost amplificată în cadrul procesului de transpunere în scris, materialul care a stat la baza textului trebuie să fi format o sesiune distinctă de discuție, care este oricum destul de lungă și complicată.

Dezbaterea este structurată în jurul unei întrebări reale asupra căreia există opinii divergente („privitor la acest subiect, care de altfel nu a mai fost tratat, este dificil să mergem mai departe și să găsim adevărul”, spune Radulphus în introducerea la *determinatio*). Structura discuției sugerează un schimb de opinii animat. Pentru început, sunt prezentate două argumente principale (poate de către magistru), câte unul în sprijinul fiecărui răspuns posibil. Un *respondens* începe prin a lua o poziție în favoarea adevărului propoziției și respingând poziția opusă. Apoi, *opponentes* ridică o serie de nouă obiecții împotriva soluției provizorii. *Respondens* încearcă să replice la unul dintre aceste argumente, dar este întrerupt de mai multe ori de atacul reînnoit al adversarului. Urmează un schimb animat de replici cu *respondens*, care se apără înainte de a contracara în cele din urmă alte patru argumente din seria inițială. Cu toate acestea, ultimul cuvânt i se dă unuia dintre oponenți, care poate astfel să denunțe argumentul final adus de *respondens*.

Ulterior intervine un al doilea *respondens*, care aderă la poziția negativă și respinge argumentele ce se opun acestui punct de vedere. *Opponentes* aduc șapte contra-argumente, iar *respondens* începe prin a răspunde la primul dintre ele, însă doar pentru ca acest răspuns să fie înfruntat de două noi argumente. Cu toate acestea,